

SOCIAL BASIS OF THE JUDICIAL COGNITION

UDC 340.12/132:347.93

NATALIIA HURALENKO
LLD, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Human Rights,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine

n.huralenko@gmail.com
ORCID ID 0000-0003-0884-215X
ResearcherID: D-5057-2016
Received: 26.02.2018 Accepted: 02.04.2018

Abstract. In the article, from the standpoint of the analysis of the social component, the role of experience, information communication in judicial knowledge, which, on the one hand, covers the knowledge, skills, skills of each judge, and, on the other hand, are aimed at forming models of verbal interaction between the participants of the court session, is actualized. It is emphasized that the source of experience - social and legal communication, «live» interpersonal communication. In verbal social interaction reflects the confession of a judge's social values, an understanding of the purpose and meaning of professional activity.

Being notable for static dogmatic character, the law doesn't always get time to develop according to the social changes dynamics, and sometimes doesn't suit the new economic conditions of managing and social interactions; it can't cover the whole variety of their qualities, that's why it doesn't promote the perception of the veritable nature of its dynamic institutes, and the law remains actually in «abruption» from the real demands of practice. The important component of the contextual problem remains aside, that in the ideological world view sphere characterizes more underlying, more active, dynamic, nonlinear, synergistic mediated sides of dynamic formation of reality, which according to such conditions principally can't be veritably defined and predicted in the static positive legal doctrine.

Actualizing the problem of judicial legal cognition and the free jurisprudence, Eugen Ehrlich stressed on the need to create a new approach, which would direct the efforts of jurisprudence to the court practice, would overcome the gap between the law and actual social relations, would manage to adopt the law to the life realities.

Keywords: sociology of law; living law; legal pluralism; normativity; state; social unions; society; law-bound state.

СОЦІАЛЬНІ ОСНОВИ СУДДІВСЬКОГО ПІЗНАННЯ

УДК 340.14:347.962

НАТАЛІЯ ГУРАЛЕНКО

доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри людських прав
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна

n.huralenko@gmail.com
ORCID ID 0000-0003-0884-215X

Надійшла до редакції: 08.01.2018 Прийнята до друку: 22.02.2018

Анотація. У статті з позиції аналізу соціальної складової актуалізується роль досвіду, інформаційної комунікації у суддівському пізнанні, які, з одного боку, охоплюють знання, уміння, навички кожного судді, а з іншого боку, є спрямованими на формування моделей вербальної взаємодії між учасниками судового засідання. Акцентується увага, що джерело досвіду – соціальна і правова комунікація, «живе» міжособистісне спілкування. У вербальній соціальній взаємодії відображаються сповідувані суддею суспільні цінності, розуміння мети та смислу професійної діяльності.

Закон не завжди розвивається відповідно до динаміки соціальних змін, а іноді не відповідає новим економічним умовам управління та соціальних взаємодій; він не може охоплювати всю різноманітність їх властивостей, тому не допомагає сприйняттю реальної природи їх динамічних інститутів. Закон залишається насправді "відривом" від реальних вимог практики. Важливим компонентом контекстуальної проблеми залишається також і те, що світогляд ідеологічної сфери характеризує більш глибинні, більш активні, динамічні, нелінійні, синергетичні опосередковані сторони динамічного

формування реальності, які за таких умов, в основному, не можуть бути визначені правильно і передбачені в статичному позитивно-правовому вченні. Актуалізуючи проблему суддівського правопізнання та вільну юриспруденцію, Євген Ерліх наголосив на необхідності створення нового підходу, який би спрямував зусилля юриспруденції на судову практику, подолав би розрив між законом та реальними суспільними відносинами, сприяв прийняттю законів для життєвих реалій.

Ключові слова: соціологія права; живе право; фактичність; правовий плюралізм; нормативність; держава; соціальні союзи; суспільство; правова держава.

Світоглядні образи завжди мають певне смислове значення, оскільки пізнання не визначається простим набором даних, а постає динамічним пошуком найкращого їх тлумачення. Типову ситуацію можна углядіти у сфері юриспруденції, в умовах, коли право являє собою не поняття, яке треба прояснити, а розповідний структурований соціальний процес, у якому учасники юридичної практики висловлюють свої інтерпретації окремих аспектів правової реальності.

У контексті вищезокресленої доктринальної координації все більше актуалізуються ідеї фундатора руху «вільного правознаходження», засновника соціологічного напрямку в юриспруденції – Є. Ерліха. Критикуючи нормативне розуміння права як таке, що не здатне охопити усієї багатогранності суспільного життя, визначаючи догматичне правознавство як ремісництво та штучне мистецтво, Є. Ерліх справедливо звертав увагу на незмінну складову правової регулятивності, сутність якої можна звести до такого: надмірне захоплення догматикою, формальною логікою, раціональністю неодмінно призведуть до схематизації та спрощення мінливого «потoku життя», а не до осягнення його глибинних основ. Безумовно, поза увагою залишиться важлива складова контекстуальної проблеми, що в ідейно-світоглядній площині характеризує більш глибинні, синергетично опосередковані грані динамічного становлення соціальної дійсності.

Традицію дослідження конститутивних характеристик вільного пошуку права у світлі теорії аргументації, риторики судового дискурсу, сутності мовленнєвої комунікації у судовому процесі, специфіки дії прийомів психолінгвістичного впливу на аудиторію підтримали та продовжили представники юриспруденції інтересів – Ф. Хекк, М. Рюммелін, П. Ертман, судової поведінки – Г. Шуберт, прагматичного інструменталізму – Р. Паунд, Б. Кардозо, правового реалізму – К. Левелін, К. Олівекрона, Дж. Френк, О. Холмс, правового процесу – Л. Фуллер, Г. Харт, інтерпретивізму – Р. Дворкін, екзистенціально-феноменологічної герменевтики – Г.-Г. Гадамер, П. Рікер, А. Кауфманн, неокантіанського спрямування – Р. Штаммлер, Г. Радбрух.

Право не існує «само по собі», не має «чистих» правових явищ, ситуацій, норм та інститутів. Джерелом його формування є суспільні відносини, їх динаміка, соціальна практика, виникнення нових потреб, механізмів захисту інтересів чи інші соціальні трансформації.

Правопорядок не зупиняється у своєму розвитку і будь-яка, навіть ідеальна, догма вже в наступний момент після її прийняття, в нових нормативних умовах може не відповідати запитам правозастосовчої, доктринальної або інтерпретаційної практик. Полісемантичність права, мінливість та нескінченне різноманіття соціальної реальності і, власне, сама безперервна діяльність по оновленню правових текстів (скасування старих і введення нових, різні варіанти тлумачення) зумовлюють неможливість заздалегідь прорахувати всі наслідки, які випливають з введення в дію кожної нової норми права.

Динамічний фактор реальності, компоненти якого реагують на зовнішні соціальні виклики завжди по-новому, зумовлюватиме внутрішні зсуви акцентів у праві. Цей безперервний і нескінченний рух внутрішніх змін (що коливаються між крайніми точками – коли дещо стає законним і коли дещо перестає таким бути) допомагає уникнути небезпеки редукування (спрощення) одного іншим. З огляду на вищевикладене, синергетичний ефект правового регулювання, якого супроводжують невизначеність, ймовірність, відсутність зумовленості і неминучості є очевидним.

Відтак, юриспруденція не може обмежуватися вивченням законодавства – догми права, оскільки в такому разі неможливе його вдосконалення [1, 516]. Тільки соціальна дійсність права дає можливість оцінки чинного законодавства, і, тим самим, формулювання критеріїв його зміни та вдосконалення.

Оскільки світ права – це в основі своїй світ належності, а не існування, то й осмислення права виявляється можливим як досвід не епістемологічний (аналогічний пізнанням в природничих науках), а фронетичний (спрямований на розуміння в ході соціального дискусійного обговорення) [2, 52]. Пізнання права можливе в умовах передавання інформації в живому міжособистісному спілкуванні, коли право стає комплексною соціальною системою.

Досвідно-когнітивна специфіка практичного знання порівняно зі знанням теоретичним, розрізняється якісно, відповідно «знання як» і «знання що».

Понятійна конструкція «дія права» розглядається як така, що покликана змістити акцент у сторону проблематики практичного здійснення правових норм. У контексті суддівського знання вищезгаданої поляризації теоретичного і досвідного цікавими видаються доктринальні ідеї одного з найбільш яскравих представників реалістичної школи права О. Холмса, який визнаючи значення логіки, дії законів про причину та наслідок, кількісних зв'язків явищ у правовій сфері, а також використання логічних прийомів юристами у їх професійній діяльності, підкреслював: «життя права полягає не у логіці, а в досвіді. Для формування і дії права вирішальними є конкретні потреби суспільства у даний період часу» [3].

Право володіє соціальною цінністю лише тоді, коли норми реалізуються у соціальній взаємодії суб'єктів права. Взаємини між людьми є й тим реальним середовищем, у якому проходить здійснення правових норм – за посередництвом пізнання та оцінки їх змісту свідомістю суб'єктів, вольових актів їх поведінки, спрямованих на дотримання юридичних заборон, виконання юридичних обов'язків. Лише у соціальному середовищі можуть скластися реальні показники ефективності права. Висновок, аксіоматичний ще з римського права про те, що юриспруденція є передовсім сферою практичного освоєння реальності, а тому аналітичні розробки правової тематики мають орієнтуватись на соціальні очікування та знаходити практичне застосування, сьогодні все частіше актуалізується. Лише в русі права від можливості до дійсності, при застосуванні правових приписів виявляються їх дієвість, ефективність. У зв'язку із цим не слід обмежуватись вивченням законодавства – догми права, оскільки в такому разі неможливе його вдосконалення.

Ерліхівський підхід до пізнання права ґрунтується на твердженні, що будь-який правопорядок в цілому визначається не в нормах права, а в правилах поведінки, які фактично застосовуються людьми в їх соціальному спілкуванні. У той же час таке спілкування доступно через узагальнення правомірних поведінкових актів, вивчення їх природи, й чи не найголовніше, аналіз їх зв'язку із прийнятими в суспільстві цінностями.

У контексті суддівської діяльності окреслення окремих смислів останньої сприяє з'ясуванню змісту ідеї правосуддя. Мислитель застерігав про необхідність вивчення дієвого (живого) права не в ракурсі особистих мотивів і переконань суддів, якими ті керуються при винесенні рішень, а виходячи з «соціального сенсу», закладеного в цих рішеннях. Фактично будь-яке правотворче або правозастосовне рішення, на переконання видатного соціолога права, є не довільним творінням автора, а актом «соціальної творчості», через який законодавці і судді висловлюють (свідомо або по більшій частині несвідомо) суспільні потреби свого часу.

Орієнтація на безумовну реалізацію захисту прав і свобод людини зумовлює підхід судді до своєї професійної діяльності в певному розумінні як самоцілі. Внутрішньою настановою судді стає служіння громадянам, суспільству в цілому, безумовне підпорядкування особистих інтересів суспільним. При цьому не виключено, що суддя також орієнтований на соціальне визнання і самоповагу. Це сумлінний, працьовитий, відповідальний працівник, який прагне привести свою кваліфікацію, потенційні можливості у відповідність зі своїм статусом.

Судді в Є. Ерліха – це не «судді сваволі», чи «судді пануючого режиму», а «судді в кращому розумінні слова»; це досвідчені юристи, зайняті не тільки застосуванням законодавства чи творенням права, але й спостереженням за соціальним життям [4, 118]. Судді – це слуги суспільства, які покликані відновити справедливість. Задля правильного вирішення спору, у їх свідомості переважає, окрім «індивідуального», ще й «суспільний» компонент, а самі вони враховують той ідеологічний та психологічний фон, який створився в спільноті у визначеному часі й місці.

При виборі правового рішення суддя повинен брати до уваги й зважувати соціальні інтереси, економічні потреби, політичні, етичні і культурні фактори, враховуючи не тільки ситуацію на сьогоднішній момент, а й інтереси майбутніх поколінь. Різниця між «технічною» теорією судової функції та вільним розсудом суддів, на яке вказував Є. Ерліх, – не у питанні про допустимість винесеного рішення в пробільних зонах, а в тому, як цей розвиток права за межами тексту закону здійснюється: «технічна» парадигма передбачає використання суто юридичних прийомів дедукції з концепцій і систематики права, тоді як вільний розсуд суддів передбачає пошук оптимального з політико-правового погляду рішення.

Типову епістемологічну вимогу можна спостерігати й сьогодні, коли досягнення бажаного ефекту судової реформи залежить не тільки від обраної моделі судоустрою, уніфікованості та гармонізованості процесуальних норм, що встановлюють процедуру відправлення судочинства, а, передусім, від професійності й досвіду тих осіб, які вирішують судові справи.

Досвід – це концентроване й узагальнене дискурсом вираження діяльності. Оскільки діяльність будь-якого суб'єкта розгортається в рамках товариства «собі подібних», виникає потреба (обумовлена інтересами спільної діяльності) вироблення, передачі й закріплення таких обсягів досвідного знання, які були б достатньо чіткими і застосовними для більшості членів даного товариства. Інакше кажучи, інформація, наявна в способах поведінки окремих індивідів або груп даного товариства, у тій частині, в якій засвоєння цих способів дозволяє «поліпшити» чи, в ширшому розумінні, «раціоналізувати» поведінку інших членів товариства, має бути представлена у формі, що робить більш зручним і безпосереднім процес розуміння «смислу» цієї діяльності.

Суддівське пізнання не визначається лише механічним встановленням фактичних обставин справи, а постає як фронетичний досвід, який, з одного боку, охоплює знання, уміння, навички кожного судді, а з іншого боку, є дискурсивно-інтерсуб'єктивним – спрямованим на формування інтерактивних моделей вербальної взаємодії між учасниками судового засідання. Джерелом досвіду судді, крім безпосереднього сприйняття якостей, зв'язків, відношень, об'єктів правової дійсності, стає міжособистісне спілкування із іншими суддями-колегами, у процесі якого отримується інформація з найрізноманітніших питань – від загальних аспектів організації роботи – до застосування юридичних норм під час вирішення конкретної справи. Закріплюючи попередні досягнення пізнання, досвід стає чимось схожим на спільну мову, без якої було б неможливим спілкування між різними поколіннями суддів та суддями одного покоління. Водночас він (досвід) не стає нездоланною перешкодою для змін, оскільки може спрямовувати їхній хід.

Структура досвіду містить набуті знання, навички, уміння, тобто компоненти підготовленості особистості до діяльності з відправлення правосуддя. Недооцінювати значення цих підструктур в процесі здійснення професійної діяльності не слід, адже це знання, спеціалізоване уміння перетворює «ремесло» в своєрідну методологію – на зразок інженерії, кількісного методу, у той пласт, що трансформує професію судді в покликання.

Професійний досвід систематизує, узагальнює правові знання судді, його навички і вміння, допомагає орієнтуватися в доказовій інформації і «втягати» з неї те, що дійсно необхідно для професійного бачення фактичних обставин справи, найбільш значущих та істотних для встановлення справедливості. Зміст даної якості особи-судді становлять здібності, що набуваються в процесі практичного виконання професійних функцій.

У досвіді закріплюються попередні досягнення пізнання, від яких відштовхуються в подальших дослідженнях. Цей процес нагадує закріплення накопичених знань, форм ефективної поведінки, які для наступних суддів слугуватимуть не лише надійною спільною опорою, а й спільною відправною точкою до пошуку права (передусім, судова практика). Трансформований досвід наступне покоління суддів розглядає не як готову річ, а як щось таке, що можна переформулювати й удосконалити в контексті адекватного обмірковування – подібно до того, як чинний упродовж певного часу законодавчий акт може вдосконалюватися за допомогою поправок; так само, як законодавець, мабуть, утримається від переробки тексту законодавчого акта, складеного визнаним майстром, суддя також віддаватиме належне роботі, виконаній його попередниками (перш за все у вищих інстанціях), яка полягала не лише у прийнятті рішень, а в їхньому поясненні та обґрунтуванні.

Разом із тим, важливо не тільки говорити про засвоєння соціального досвіду індивідом, а й необхідно враховувати зворотній процес – розглядати особистість як активного суб'єкта соціалізації, який створює власну систему досвіду. Процес соціалізації також нерозривно пов'язаний зі спілкуванням. Проте суб'єктивно освоєний в процесі соціальної взаємодії, досвід соціального спілкування стає невід'ємною частиною особистості. Засвоєння даного досвіду суб'єктивне – одні й ті самі соціальні ситуації по-різному сприймаються різними особистостями. Будучи основою процесу соціалізації, засвоєння знань, умінь і навичок стає також джерелом індивідуалізації особистості, яка не тільки суб'єктивно засвоює цей досвід, а й активно його переробляє.

Особистість – це не тільки соціальний індивід, це й активний суб'єкт соціального розвитку, і, що не менш важливо, активний суб'єкт саморозвитку. Із набуттям нових знань і розвитком свідомості особистість дедалі більше опановує оціночні поняття й судження. Зіставляючи нові знання й оцінки з

уже засвоєними, вона формує своє ставлення не тільки до об'єктів пізнання та дії, а й до самої себе. Це й визначає розвиток її активності.

У суддівській діяльності активність – це необхідна складова успіху, можливість підвищення професіоналізму, прояв рішучості. Інститут окремої думки, підтримуючи суддівську незалежність, дозволяє судді позиціонувати себе як носія індивідуального досвіду, як суб'єкта творчої позиції, який відчуває себе носієм своїх висловлювань.

Окрема думка судді при роботі колегіального складу суду (переважно в судах апеляційної, касаційної інстанцій та в окремих випадках, визначених процесуальним законом, у судах першої інстанції) може стосуватись: по-перше, незгоди як із рішенням у цілому, так і з його окремою частиною; по-друге, незгоди з мотивацією при ухваленні рішення; й, по-третє, заперечення проти процедури порушень при прийнятті рішення. Хоча окрема думка судді сама по собі не має юридичних наслідків і є всього лише інформаційним аргументом для вищестоящего суду, все ж вона свідчить про професійну кваліфікацію та рівень досвіду судді, виступає важливим способом захисту його професійної честі, інформує громадськість про суть юридичних дискусій, що мали місце в суді.

Будь-яка практична діяльність цінна саме своїми результатами, в яких втілюються її корисність як для особистості, так і суспільства. Результат такої діяльності залежить від конкретних людей. Тому дуже важливо об'єктивно оцінювати наявний у судовій системі людський потенціал і раціонально його використовувати, належно мотивуючи та розвиваючи. Ефективна кадрова політика в цьому випадку сприятиме успіху судової реформи, мінімізуючи внутрішній опір системи до змін.

Прагнучи справедливості, людина звертається до суду (судді) намагаючись отримати захист та відновлення порушеного права. Але наскільки це реально? Отримати відповідь на це запитання можна внаслідок вирішення інших: А судді хто? Чи сформований високопрофесійний суддівський корпус, здатний кваліфіковано, сумлінно та неупереджено здійснювати правосуддя на професійній основі?

Вищевикладене змушує оцінити значущість організації процедури добору кандидатів на посади суддів. Слід визнати незаперечний факт, що професійний добір не може вважатися кваліфікованим, якщо він не спирається на сучасні уявлення про особистість, на розробку ідеальної і реальної моделі особи судді, їх порівняння і виявлення розбіжностей між ними, що дуже важливо при доборі фахівців. Для успішного виконання цього завдання, насамперед, потрібно точно визначити специфіку професійної діяльності судді, створити професіограму діяльності судді з наступним її використанням при доборі суддівських кадрів.

Професія судді (нарівні з професіями лікаря, вчителя) є однією з професій, якій довірено суспільством і надано законом право впливати на життя та долю іншої людини. Це велика відповідальність, якою встановлюється обмеження на помилку.

Для практичної юриспруденції існує чимало «випадків», у яких правник легко може передбачити результат, у яких різні рішення суддів або малоімовірні, або неймовірні взагалі. Разом із тим, брак досвіду і знань, відсутність підвищеної майстерності оперативного реагування на зміни вимог часу можуть супроводжуватись наступним:

по-перше, частина справ (хоча, можливо і не більша), це складні справи, щодо яких важко заздалегідь прогнозувати рішення, ухвалюючи які, судді мають робити вибір з огляду на певні альтернативні результати, жоден з яких не визначається нормами права;

по-друге, ситуації, що спочатку вважаються легкими, можуть трансформуватись у проблематичні завдяки кваліфікованості юристів (передусім адвокатів у судовому процесі), які бажають отримати відмінний результат [5, 102];

по-третє, «колізійні пастки» чинного законодавства, невідповідність останнього новим процесам і тенденціям, що народжуються в суспільстві.

Незважаючи на вищезгадані ситуації, суддя, якому потрібно прийняти рішення на підставі правової пропозиції, повинен це зробити, навіть якщо, можливо, й не має гарантії правильного застосування цієї пропозиції. Однак чи не найважливіше – навчитися розрізняти суддівський умисел як наслідок небажання знати та суддівську помилку як наслідок незнання. Якщо перший варіант за жодних умов неприпустимий, то другий стає передумовою критики у формі скарги з боку сторони, невдоволеної результатом розгляду справи, або публікації у пресі з аналізом судового рішення, здійсненого адвокатом, чи журналістського розслідування. Така критика прийнятна для демократичного суспільства і фактично є формою контролю громадськості за діяльністю судовою

гілки влади. За умови конструктивності, саме вона й може стати поштовхом для судді до того, щоб підвищувати свій кваліфікаційний рівень, займатися самоосвітою та прагнути фахового розвитку.

Таким чином, аналізуючи вищесказане можна констатувати, що у суддівській пізнавальній діяльності, крім суто логіко-нормативних механізмів, діють також механізми ненормативні та цінні, зумовлені досвідними особливостями мислення судді. Аналіз та пізнання правової ситуації суддею не можна вважати суто об'єктивістським, в ньому відображаються як розумові здібності, рівень освіти, особливості виховання судді, так і сповідуванні ним суспільні цінності. У вербальній соціальній взаємодії відображаються сповідуванні суддею суспільні цінності, розуміння мети та смислу професійної діяльності. Водночас процедури ціннісного сприйняття детермінують невловимий фон осмислення соціально-правових явищ, де останнє стає не метою «розумної калькуляції», а швидше здійсненням живої єдності буття та свідомості у якій, крім індивідуального, переважає ще й суспільний компонент.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. Социокультурная антропология права: монография / Н. А. Исаев, И. Л. Честнов. СПб.: Издательский Дом «Алеф Пресс», 2015. 840 с.
2. Неклассическая философия права: вопросы и ответы: монография / под ред. А. В. Стовбы. Харьков: СПД ФО Тарасенко В. П., 2012. 272 с.
3. Holmes O. W. The Common Law. University of Toronto Law School Typographical Society September 21, 2011. 382 p. URL: <http://www.general-intelligence.com/library/commonlaw.pdf>
4. Бігун В. С. Євген Ерліх: життя і правозначна спадщина (актуальний наукознавчий процес). *Проблеми філософії права*. Т. III. № 1–2. Київ; Чернівці: Рута, 2005. С. 105–126.
5. Таманага Браян Верховенство права: історія політика, теорія / пер. з англ. А. Іщенко. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. 208 с.
6. Ehrlich E. Grundlegung der Soziologie des Rechts / München und Leipzig: Duncker & Humblot, 1913. 409 s.

REFERENCES

1. Isaev, N.A., & Chestnov, I.L. (2015). *Sociokul'turnaja antropologija prava* [Socio-Cultural Anthropology of Law]. Sankt-Peterburg: Izdatel'skij Dom «Alef Press». (In Russian).
2. Stovba, A. V. (Ed.). (2012). *Neklassicheskaja filosofija prava: voprosy i otvety* [Nonclassical Philosophy of Law: Questions and Answers]. Har'kov: SPD FO Tarasenko V. P. (In Russian).
3. Holmes, O. W. (2011). Paulo J. S. Pereira & Diego M. Beltran (Eds.). *The Common Law*. University of Toronto Law School. Typographical Society.
4. Bihun, V. S. (2005) Yevhen Erlich: zhyttia i pravoznachna spadshchyna (aktualnyi naukoznavchyi protses). [Eugen Ehrlich: Life and Legacy Legacy (actual science-learning process)]. *Problemy filosofii prava* [Problems of the Philosophy of Law], III, 1–2, 105–126. (In Ukrainian).
5. Tamanaha, B. (2007). *Verkhovenstvo prava: istoriia polityka, teoriia* [On the Rule of Law: History, Politics, Theory]. (A. Ishchenko, Trans.). Kyiv: Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia». (In Ukrainian).
6. Ehrlich, E. (1913). *Grundlegung der Soziologie des Rechts* [Foundation of the Sociology of Law]. München und Leipzig: Duncker & Humblot, 1913. (In German).